

ЛЕКСИКАЛНО-ГРАМАТИЧНАТА КАТЕГОРИЯ *ВИД НА ГЛАГОЛА*

Вера Маровска
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE LEXICO-GRAMMATICAL CATEGORY OF THE VERB ASPECT

Vera Marovska
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The paper provides an in-depth analysis of the theories of aspect and outlines the new tendencies in the research of aspectuality in the Slavic languages. It also shows a good number of their flaws concerning methodology.

The author develops her own theory of aspectuality, which supports the idea of three verbal aspects, not just two, as they are traditionally described. They correspond to the simple imperfective aspect (primary) being unmarked; the perfective, and the iterative aspect. Morphological and word-formation arguments in favour of such an interpretation exist in all modern Slavic languages.

Key words: *aspectuality, aspect of the verb; perfective and imperfective aspect of the verb; morphological opposition; perfective and imperfective verb stems; iterativity*

Видът е най-специфичната характеристика на глаголите в съвременните славянски езици. На първо място, защото глаголният вид е много тясно свързан и почти неотделим от лексикалното значение, преплитащо го с оценки и класификации на лексикалната семантика, каквито например са начините на действие. На второ, защото е безспорно обвързан с темпоралността, което води до смесване на двете абстракции – видовата и времевата, – макар да няма никакви основания за приравняването им. Оттук следват и двете основни концепции, условно да ги определим като видова и темпорално-видова теория за глаголния вид (първата е за автономност на видовия признак или признаци, а втората – за обвързаност между аспектуалността и темпоралността).

По повод на казаното ще обърна внимание на едно много важно обстоятелство, което обикновено не се взема предвид – връзката между вида и времето може да е различна. В този смисъл тя е както неоспорима (защото всички граматични значения на една част на речта са обвързани и това се проявява в наличието на обща парадигма), така и нетипично разнообразна (или по-точно – двулика, в конкретния случай). Част от днес съществуващите интерпретации я свързват с еднородността на две опозиции: 1. Опозиция, която се проявява ограничено темпорално, т. е. само в плана на миналото („претеритално видова опозиция аорист : имперфект“) и 2. Опозиция от универсален тип перфектив : имперфектив (срв. напр. Иванчев 1976, а и много др.). Специално искам да подчертая, че според нас теоретично поддържана е именно тази концепция – за подобие на двете противопоставяния: *аорист ~ имперфект* и *свършен вид ~ несвършен вид*, или по-общо казано – аспектуално-темпоралната (наименованието обаче е наистина условно и следователно неточно, защото противопоставянето между аориста и имперфекта не е опозитивно, не е корелативно в строго морфологичен план, не е опозиция, което е многократно отбелязвано (вж. напр. Куцаров 1989; Маровска 1991) – тук става въпрос за друго съотношение. Подобие то не се изразява в това, че едното е характерно за плана на миналото, а другото е универсално (което е вярно); подобие то е следствие от факта, че двете грамемни са свързани с един и същ семантичен признак – *континуативност*, който обаче е в различна йерархична позиция във всяка една от тези грамемни, т. е. морфологичното му изразяване се проявява на различни граматически равнища. Затова терминологично има основание да говорим за аспектуална и темпорално-таксисна континуативност.

По същество *континуативността* е аспектуален признак, той е присъщ на видовете основи: на имперфективните (и по-точно на основите на вторичния имперфектив, те са маркирани с признака *континуативност*, а първичният е немаркиран – той може и изразява в повечето случаи *континуативност* именно като немаркиран) (за доказателства на казаното вж. следващото изложение). Континуативен е също и имперфектът (относителният презенс) и за да сме коректни в теоретично отношение, ще наричаме тази *континуативност* таксисна¹. Презенсът е немаркиран с нея, но в рамките на морфологичната

---

¹ Може да се нарече темпорална, ако смятаме времето за 9-грамемна категория. Всъщност тя е признакът на имперфектната тематична гласна *-e/'a/a-*, към която

категория време *континуативността* не е диференциален признак. Тоест става ясно, че може би има смисъл да се говори за аспектуална и за таксисна *континуативност*. При таксисната освен *континуативност*, маркираните грамемии изразяват още *свидетелственост* или *дистантност*, но не поотделно, а *относителността* се реализира в две разновидности – *свидетелска* и *дистантна*². Презенсът изразява аспектуална *континуативност*, но е таксисно и темпорално немаркирана грамема. *Аспектуалната континуативност* е присъща на имперфективните презенсни основи: като маркираност – за вторичните имперфективи, и немаркираност – за първичните.

Концепцията, според която между вида и времето (респ. и таксиса) няма нищо общо – те са две (или три) различни категории³, – не дава отговор на няколко основни и много важни въпроса:

- Защо вторичните имперфективи рядко имат аорист, а функционират предимно в имперфект и презенс⁴;
- Глаголите от свършен вид са с пълна функционална дефективност: нямат самостоятелна употреба в сегашно време, отрицателни повелителни форми, деепричастия, сегашни деятелни причастия, не образуват съществителни имена за дейтели с наставка *-тел* и т. н., изобщо – нямат форми, експлициращи процесуалност (*континуативност*).

Тази функционална дефективност теорията не може да обясни и това я прави силно неприемлива.⁵

се прибавя или свидетелска морфема – *-х/ш-*, или дистантна морфема *...л е* (от типа *четеше : четял е*). За таксиса вж. Маровска 2000.

² Относителността не може да се експлицира, без да е една от двете разновидности; тя не е и *свидетелска*, и *относителна* или и *дистантна*, и *относителна*. А двата признака се комбинират и се изразяват едновременно чрез формалните показатели (вж. бел. 1). Затова именно е специфичен случай на граматикализация, при който комбинация от морфемии едновременно изразява специфичен граматичен признак – *свидетелска относителност* или *дистантна относителност*.

³ И за нас те са три различни категории (вид, време и таксис), но смятаме, че се основават на общ признак и той е причина за семантичната им близост.

⁴ За разлика от тях първичните несвършени глаголи имат нормална употреба и в имперфект, и в аорист.

⁵ Тази „дефективност“ се смята за доведена до крайна степен (т. е. без всякакви колебания и изключения) в граматиката на т. нар. македонски език (по сведения на Бл. Конески, цит. от Леков 1958: 16). Сама по себе си „безизключителността“ може да е специфична само за изкуствено създадени кодови системи; в естествените езици обикновено има изключения в резултат на по-стари езикови състояния, чийто отзвук винаги се проявява в по-новите езиковоразвойни фази.

Но за да не звучат всички констатации абстрактно и декларативно, ще се опитаме да подредим научните аргументи, водещи до споменатите изводи.

Относително подробни прегледи на научните становища за вида има доста (вж. напр. Бондарко 1971; Станков 1980; Чакърва 2003; Куцаров 2007). Разбира се, на такива прегледи може да се разчита само ако са направени в граматика или в исторически трудове. Ако са свързани с определена тематика – това води до други акценти и понякога до изтъкването на не толкова значими обстоятелства, които може да имат отношение към проблематиката на една монография, но да са по-несъществени за други авторски концепции. Т. е. убедени сме, че винаги има смисъл от едно поредно оглеждане на историята на научното описание на дадено явление.

В зората на изучаването на българската граматика видът на глагола е смесван с времето и с начините на действие (особено повторителен и „начинателен“). Първото приемливо становище е на Ив. Момчилов, според когото видовете са два – показващи продължаване или повтаряне на действието или състоянието или пък свършеност („Главни видове глаголите имат два – несвършен и свършен“, Момчилов 1988: 51 – 55), а самите термини „свършен“ и „несвършен вид“ избира Г. Миркович (Миркович 1860). В граматиката на П. Калканджиев, смятана за първата българска научна граматика, категорията вид се обсъжда позадълбочено и с известен правилен усет към обвързаността ѝ с начините на действие, итеративността и времето, а и към видообразуващите морфемии, но едва ли изложението може да се окачестви като особено стойностно и новаторско. Такива качества показва по-скоро анализът на Н. Костов, който признава абстрактния характер на видовете признаци и диференциалния статут не на времетраенето, както се смята обикновено, а на това, дали „действието стига до своя край, или не“ (Костов 1939: 107). Тази формулировка е много по-точна и ще я проследим покъсно в дефиницията на Ив. Куцаров, според когото „видът на глагола се основава на отношението на действието към неговия предел“ (СБЕ 1998: 486). Тя може да бъде разпозната и в акцентирането върху „постигнатата цел на действието“ в семантиката на перфективните глаголи, направено от Й. Пенчев (Пенчев 1987).

Всъщност първият български езиковед, който проявява разбиране за своеобразието на граматическата семантика и нейния абстрактен характер, е Л. Андрейчин. Той отбелязва доста неточности в тълкуването на граматическите значения – все в посока към ненужна житейско-практическа конкретност, докато граматическото значение е абстрактно

и може да бъде сравнимо единствено със семантично аналогични и йерархично равностепенни с него граматически признаци. Имам предвид както указанията му относно семантиката на перфекта например, чиято *результативност* не може да се тълкува като материален резултат от действието (Андрейчин 1976а), но така също и анализа, който прави на видовете. И макар да не са от най-прозорливите му наблюдения, те съдържат много важното указание, че разбирането за време и времетраене са различни в аспектиален и в темпорален смисъл (Андрейчин 1944: 189 – 192). Темпоралността е свързана с осмислянето на хронологичните взаимоотношения между различни реални или представящи се като реални събития. Аспектиалността е „вътрешна завършеност или незавършеност“ на действието. Именно тази „вътрешна завършеност“ според нас е по-уместно да се нарича изчерпаност, „постигане на целта на действието“, и е нещо съвсем различно в сравнение със завършеността на аориста например, аспектиалната завършеност, или изчерпаност, е с една „степен“ по-близка до лексикалното значение, чиято функция е. Докато при аориста имаме налице темпорална завършеност, завършеност на действието във времето. Двете „завършености“ имат различна йерархичност: аспектиалната е в смисъла „постигната цел на действието“ и е първото равнище след лексикалната семантика, докато темпоралната е по-абстрактна и с едно равнище по-високо, т. е. от лексикалното равнище (или основа) я отделя аспектиалната основа, а темпоралната е следваща поред, тя се формира от аспектиалната, към която се прибавят тематичните гласни на сегашната или на аористната основа. Ако и на двете последователни граматически равнища е налице понятието „завършеност“, „постигната цел на действието“, лексемата реализира естествена функционалност и висока фреквентност. Така е например при употребата на перфективите (притежаващи аспектиална „завършеност“, или „постигната цел на действието“) в аорист (притежаващ темпорална „завършеност“).⁶ С признака *постигната цел на действието* са маркирани перфективните глаголни основи, т. е. това е аспектиален признак. Аспектиален е и признакът *континуативност*, присъщ на вторичните имперфективни основи. И с двата признака – *постигната цел*

⁶ Трябва да обърнем внимание, че не е задължително една и съща семантика да има статут на граматически признак от различни граматически равнища, напротив, това е по-скоро изключение и специфичен белег на граматическата йерархия между вида и времето в съвременния български език. Различната граматическа йерархия се реализира в различни граматически признаци и следователно – в различни граматически категории.

на действието и континуативност – първичните имперфективи са немаркирани. Аспектуалният признак *завършеност* или *постигната цел на действието* (по-нататък за краткост ще го наричаме и само *цел*) не се допълва с темпорален във формите на аориста, тъй като те представляват стари инфинитивни основи с маркери единствено за *свидетелственост*, лице и число (вж. напр. Маровска 1991; 2005: 112 – 129).⁷ Или по думите на някои изследователи (вж. напр. Куцаров 2007: 244, а и мн. др.) аористните форми са маркирани с признака *предходност*, експлициран от аористната тематична гласна, а *предходност* (от времето) + *постигната цел* (от свършения вид) $\approx$ *завършеност*.⁸

Грамматическите интерпретации на Л. Андрейчин за нас са особено стойностни и методологически важни, вкл. и от съвременна гледна точка, тъй като той е първият езиковед, изискващ, теоретично обосновано, морфологическият анализ да акцентира и да се стреми да разкрие семантичния инвариант, а не контекстовото разнообразие, свързано с употребата на всяка езикова единица, в това число и на граматическата (макар в граматиките му поради различното им читателско предназначение това невинаги да е осъществено). Специално относно вида на глагола тези методологически изисквания квалифицират като контекстови всички „частни видови употреби (конкретно-фактическа, общофактическа, конкретнопроцесуална“ и др., за които се говори в голяма част от научните изследвания, посветени на аспектуалността (вж. напр. Станков 1980). Към тези частновидови употреби се причислява и итеративността, за която Л. Андрейчин специално пише: „Многократността и еднократността или изобщо кратността не е някакъв определен елемент в значението на българската глаголна основа; поначало всеки български глагол може, според случая, да изразява както еднократно, така и многократно действие“ (Андрейчин 1944: 192, цит. по Чакърва 2003: 90 – 91; вж. и Куцаров 2007: 535). Казаното, поне що се отнася по думите на Л. Андрейчин до „българската глаголна основа“, е безспорно, тъй като явно се има предвид лексикалната основа, а не видовата (т. е. без видовите суфикси). Ако се

---

⁷ Научно обосноваване на тези изводи вж. в предстоящото изложение – тук само ги вмъкваме поради връзката им с казаното.

⁸ За нашата концепция относно глаголната лексикално-морфологична категория „вид“ и видовите признаци не е съществено дали ще приемем, че аористът е маркиран с *предходност*, или че е „нулева“ грамема, тип „жокер“ в рамките на времето (заместваща нещо липсващо в системата и поемаща функцията на това „липсващо“, което именно е *предходността*), каквото е нашето виждане (вж. напр. Маровска 2013: 332 – 342).

има предвид видова основа (т. е. лексикална основа + видови суфикси и префикси), не сме съвсем убедени, че за еднократността констатацията е правилна (за основите при глаголното формообразуване вж. Пашов 1976). Но итеративността и според нас е винаги контекстово изразена, макар и нередко чрез комбинация от граматически средства. Итеративността е следствие от употребата на аористни форми от вторични несвършени глаголи; от имперфектни и презенсни форми на свършени глаголи или от контекстови лексикални модификатори.

Другото много важно обстоятелство за дискусиите около вида, за което ще споменем още сега, е последователното неотчитане на конотативните употреби на видовете. От много езиковеди се споменава възможността в определени контекстови условия да се употребяват и двата вида. В тези случаи обаче не става въпрос за контекст с дезактуализирани аспектиални значения или изискващ някакъв тип инвариантност на глаголната форма, притежавана и от перфективите, и от имперфективите. Фактически се има предвид употребата на перфективи вместо имперфективи и обратното, което е характерно за формите на всички граматични категории – и глаголни, и именни, – и което, ако не е неутрализация, е винаги стилистично и от него не може да се правят изводи, че въпросните употреби са характерни за глаголите и от двата вида (по въпросите за употребите на една граматическа форма вместо друга – „граматически метафори“, вж. Маровска 1998).

Нужно е да споменем, че Л. Андрейчин, подобно на Ю. С. Маслов, е склонен да квалифицира вида на глагола като категория в процес на морфологизиране, тъй като аспектиалните суфикси показват тенденция към унифициране при третото глаголно спрежение, а несиметричностите все по-често се отстраняват (Андрейчин 1976б; Маслов 1955: 40; вж. и коментара в Чакърва 2003: 91). Специално се обръща внимание на факта, че в български суфиксите *-а*, *-’а*, *-ва* се превръщат в специализирани за имперфективация, а способността им за образуване на повторителни глаголи (от типа на руските *хаживать*, *сиживать* и полските *pisivać*, *czytywać*) отмира. В същата развойна посока се движат и префигираните перфективи, от които все по-често се образуват имперфективи с наставките *-а*, *-’а*, *-ва*, а префигираните глаголи от несвършен вид изчезват. Изчезват и суплетивните видови двойки и смисловото различие между определенomotorни и неопределенomotorни глаголи (Андрейчин 1976б: 131 – 132).

Ю. С. Маслов разграничава две разновидности в интерпретацията на вида на глагола: вид в тесен и в широк смисъл. По-тясното разбиране съответства на перфективната и имперфективната семантична

характеристика на вида на глаголите, докато в широк смисъл към това разбиране се отнасят и различията с подобен характер между имперфекта и аориста и своеобразната „свършеност“ на перфектната семантика, на която се дължи претеритизацията му в славянските езици (Маслов 1959: 165, цит. по Куцаров 2007: 534). Според Ю. С. Маслов първичните несвършени глаголи не образуват лексикалносемантично еднакви глаголи от свършен вид, които да бъдат морфологични корелати, да имат статут на форми на една и съща дума; морфологичното противопоставяне в рамките на категорията вид се представя само от префигираните свършени и производните от тях несвършени глаголи (Маслов 1958; 1959). За Ю. С. Маслов „положителен член в корелацията имперфект : аорист е имперфектът, аористът е характеризирани отрицателно: с това, че не му е присъщо процесното значение на имперфекта“. А в привативната опозиция между свършения и несвършения вид маркиран с признака *цялостност* е свършеният (Маслов 1959: 180 и сл., 274).

Тази поусложнена концепция се осмисля предпазливо в българската граматическа традиция и трудно печели привърженици. Ст. Стоянов напр. подчертава лексико-граматичния характер на категорията, нейната тясна обвързаност с лексикалната семантика, с лексикалната основа и парадигматичната самостоятелност на глаголите от различен вид дори и когато са словообразователно свързани (Стоянов 1964).

Подобно е и становището на В. Станков – за привативна опозиция между свършения и несвършения вид и маркираност на свършения с признака *цялостност* (Станков 1976; 1978; 1980). И макар да не сме съгласни с доста от неговите констатации, не може да не се признаят и немалкото приноси моменти в анализите му. В. Станков е сред българските автори, чието име се свързва основателно с теорията на глаголния вид, на която е посветил немалко работи, включително и монографични. При това той демонстрира правилен изследователски подход към едно неизследвано все още от него явление (глаголния вид), заради което го разглежда най-напред в максимално широк функционален контекст и публикува първите си наблюдения за „конкурентността на глаголните видове“ (Станков 1976), а по-късно и за стилистичните особености на глагола (Станков 1981). Вследствие на всичко това и за разлика от доста аспектолози В. Станков все пак се опитва да разграничи стилистичната от нестилистичната употреба на видовите форми, а смесването им е един съществен недостатък на доста изследвания. Авторът има приноси и в подбора и подредбата на самия емпиричен материал за изясняването на частните видови зна-

чения. За достоверността на видовите изследвания от особено значение са наблюденията му за вида като една от най-тясно зависещите от контекста категории. Това безспорно е така, тъй като всяка лексикално-граматична категория е по-обвързана с лексикалната семантика и контекстовите значения и асоциации, отколкото която и да е морфологична. Всъщност концепцията на В. Станков за вида, в стремежа на автора да я представи по-съвременен в терминологично отношение, носи някои недоглеждания и дава повод за известни критики, които по-късно ѝ отправя Ив. Куцаров в доста свои работи; вж. напр. недоизяснеността на противопоставянията общо значение и частновидови значения (у Станков 1980), което, струва ни се, е по-скоро инвариантно и контекстови значения на видовете, отколкото частно, главно, значение и общо значение при немаркираните членове на граматичните категории в традицията на Р. Якобсон; вж. и критиката по тези въпроси на Ив. Куцаров (Куцаров 2007: 538).

Формалната страна при деривацията на видово различните глаголи (аспектуалните префикси и суфикси), двувидовостта и перфективността на някои първични глаголи обаче, представени от Ю. С. Маслов, не буди резерви и анализите, вкл. и тези на В. Станков, често са съобразени с нея.

Юрий-Масловата концепция е по-приемлива за интерпретацията на вида в общославянски контекст. Точно като неговите глаголни групи обособява напр. и Ив. Леков: от свършен и несвършен вид и смесени, или омонимични, което е знак, че видът все още „не е освободен от лексическото значение [...] все още не е напълно граматикализирана“ (семантика), а е „морфологично-семантична категория, характеризирана от глаголната основа“ (Леков 1958: 15 – 16). Както и в други езици, и „в българския съществува подчертана тенденция към умножаването на глаголите от несвършен вид“ (там: 15). „Славянският вид е произлязъл от лексическата корелация *определеност* : *неопределеност* и затова и сега още пази признаците на по-малка степен на граматическа абстракция“ (пак там: 16). Авторът специално подчертава популярното убеждение, че славянският вид се е формирал заради изчезването на аориста и имперфекта и семантиката му има смесен, видо-времеви характер (пак там: 15 – 16). Ив. Леков се солидаризира с В. В. Бородич, която изтъква, че славянският вид е новообразование, при което лексикалното противопоставяне по *определеност* : *неопределеност* се трансформира във видовото *свършеност* : *несвършеност* и една лексикална категория се превръща в граматическа (Леков 1958: 16 – 17, коментира Бородич 1953: 68 – 86). Инте-

ресна е и представената семантична характеристика на видовете: „Семантичната валидност на свършения вид [...] се покрива най-добре с означението ограниченост, което е логическа развойна последица на лексикалната определеност, а на несвършения – с означението неограниченост, което представлява продължение на лексикалната неопределеност на характера на глаголното действие [...] езиковедското разбиране на ограничеността съвпада с математическата представа за точковидността, а на неограничеността – с линейността“. От казаното Ив. Леков прави извода, че „семантичният повод на вида е стар, а формалните му показатели са ново, присъщо само на славянските езици явление“ (пак там: 18).

Аналогична интерпретация е в основата и на морфо-семантико-функционалната теория на глаголния вид в славянските езици на Св. Иванчев (Иванчев 1976: 134 – 165). Връзката ѝ с проблема за граматикализацията се изразява в споровете около това – дали видът е лексикално-граматична, или е морфологична категория. И фактът, че има привърженици и на двете позиции, е първият знак, че явлението, наречено вид на глагола, е в процес на граматикализация. Св. Иванчев е сред учените, които смятат, че част от граматикосемантичните признаци на аспектуалността имат граматическо изразяване. Но за разлика от Ю. С. Маслов напр. за Св. Иванчев граматикализацията не обхваща свършените глаголи и образуваните от тях несвършени, а само част от семантиката на вторичните имперфективи влиза в привативна опозиция с перфективите по признака *итеративност*. Маркиран с *итеративност* и с морфемите *-a/-'a/-ва* е вторичният несвършен вид. Немаркирани с *итеративност* са свършените глаголи от същата лексикална основа, непритежаващи *-a/-'a/-ва* (типът *препиша* : *преписвам*; признакът *итеративност* обикновено е контекстово имплицитан: *На всички изпити **преписва***; в см. *преписвач* е). Втората опозиция, в рамките на свършения и втория омоним на вторичния несвършен вид, е също привативна, но с маркиран член свършения вид и признака *комплексност* (относно втората опозиция Ив. Куцаров коригира терминологично неточното обяснение на Св. Иванчев, който я определя като еквиполентна (Куцаров 2007: 547). Тази опозиция има лексикално-граматичен характер, тъй като липсват морфемни формални показатели и видовете признаци се изразяват от цялата основа.

Относно Светомир-Иванчевата интерпретация, до която нашето виждане е като че ли най-близко, ще изразим следното несъгласие: между двата семантични варианта на вторичния несвършен вид и противопоставянето им на свършения няма никаква формална разли-

ка (неслучайно самият учен говори за омоними на несвършения вид – НС1 и НС2). Това означава, че двата омонима имат контекстова диференцираност и тогава дали има смисъл в диференцирането на две опозиции? Питаме реторично. Струва ни се, че сме в състояние да обясним противопоставянето между перфективите и вторичните имперфективи и изразяването на *итеративност* по-адекватно, но ще го направим, след като изложим становището на Ив. Куцаров, което също е свързано с теорията на Св. Иванчев.

Основната разлика между тях се състои в това, че според Ив. Куцаров итеративната употреба на *преписвам* е в привативна опозиция със свършения вид *препиша* по признака *итеративност* : *неитеративност*. Това е морфологично противопоставяне. От друга страна, *преписвам* се противопоставя на *препиша* по признака *цялостност* – *нецялостност* : *цялостност*. Тази корелация има лексикално-граматичен характер и двата глагола трябва да се квалифицират като две отделни думи. Както вече имахме повод да отбележим, особено сполучлива е дефиницията на самата категория вид на глагола: „Семантичното съдържание на лексикално-граматичната категория вид на глагола се основава на отношението на действието към неговия предел (независимо от говорещото лице, глаголното лице и изказването). Основно семантично противопоставяне в категорията е привативната опозиция *цялостност* : *нецялостност* с главно значение на немаркирания член – *процесност*“. И според Ив. Куцаров маркиран е свършеният вид (Куцаров 2007: 551). Тази дефиниция е съотнесима и с изложеното от Ив. Леков предположение на Ю. С. Маслов, че в семантичния развой на видовете отношения е имало междинна степен – нито напълно лексикална, нито граматическа, а именно „полувидова категория (*пределност* : *непределност* на глаголното действие), която се среща и в други, неславянски езици“ (Леков 1958: 18).

Двете трактовки – на Св. Иванчев и на Ив. Куцаров – са основата за концепцията и анализа на Кр. Чакърва, която квалифицира противопоставянето по *итеративност* : *неитеративност* като самостоятелна морфологична категория повторяемост и структурира функционално-семантична субкатегория в рамките на аспектиалността, която нарича кратност (Чакърва 2003).

Тясната взаимовръзка между лексикалната и аспектиалната семантика винаги се е преценявала като по-отчетлива в другите славянски езици, отколкото в съвременния български. Този извод може да се направи както от анализите на Ю. С. Маслов и Св. Иванчев, но и от посоката и акцентите на аспектиалните изследвания в славянски контекст.

В общославянски план тенденцията видът и времето да се схващат като автономни категории, може да се проследи в работите на А. А. Потебня, Л. П. Размусен, А. Мазон, в по-ново време – у А. А. Шахматов. В посветената специално на аспектуалността литература от последните десетилетия тази концепция може да се проследи у Е. Кошмидер, Ю. С. Маслов, Л. Л. Буланин, А. В. Бондарко. Видът и времето са независими още в старобългарския език в концепцията на Б. Хавранек (подробности по тези въпроси вж. у Бондарко 1971: 43 – 48).

В българския език граматикализацията, макар и недоведена все още докрай, все пак е налице и видоизменя в някаква степен езиковата реалност. И въпреки това дори в монографията на В. Станков не може да се разграничи контекстовата и стилистичната интерпретация от чисто морфологичния анализ. И само една от причините е фактът, че категорията вид на глагола е от смесен, лексикално-граматичен тип. Другата причина е в това, че в общославянски аспект повечето изследователи, дори да долавят тенденцията към граматикализация, по-често мислят в посока към класификация на контекста, отколкото за самостоятелна, извънконтекстова характеристика на аспектуалността. Все в такава посока са реализираните частнопроблемни изследвания, свързани с аспектуалността и отразени в поредицата славистични сборници, посветени на проблематиката („Семантика и структура славянского вида“ под редакцията на полския езиковед Ст. Кароляк – Кароляк 1995, 1997). Тази тенденция може да се проследи също както в раздела от цялостната функционално-семантична граматика на колектив учени под ръководството на А. В. Бондарко, така и в аспекта, пряко свързан с понятието „пределност“, който А. В. Бондарко коментира в изследване за вида („Семантика вида и тендензивная / нетендензивная предельность глаголов“), публикувано именно в сборника на Ст. Кароляк от 1997 г. (Бондарко 1997: 31 – 48). Според А. В. Бондарко в руски и в другите славянски езици „реалният предел“ има експлицитна реализация (чрез формите на глаголите от свършен вид) или пък имплицитна (потенциална, контекстова, а евентуално и чрез употреба на несвършени глаголи) (Бондарко 1997: 31 – 48), т. е. може да се съотнесат понятията *пределност* : *непределност* съотв. с *наличие* : *отсъствие* на вътрешен предел на действието. *Пределността* е признак на перфективите, но има разновидности, които могат да се свържат и с противопоставянето НСВ : СВ – тя е тендензивна (т. е. изразена като тенденция в развитието на действието (процесуална) или, обратно, реализирана, резултативна (пак там: 32). Според А. В. Бондарко опозицията *пределни* : *непределни* глаголи е свър-

зана с опозициите по признаците *пребходност* : *непребходност*, *личност* : *безличност* при глаголите, както и *броимост* : *неброимост* и *одушевеност* : *неодушевеност* при съществителните. Между тези опозиции „съществуват различия по степен на граматикализираност“ (пак там: 33).

Контекстуалната обусловеност на пределността, на резултативността, на самото лексикално значение и обвързаността му както с видови, така и с темпорални форми налага изучаването и типизирането на контекста, във всякакъв смисъл, като най-актуалната в изследователски аспект проблематика (вж. напр. работите на В. Брой, Л. Геберт, Г. Золотова и др. – в Кароляк 1997). Показателни са изводите на Л. Геберт, напр. „На глаголите за състояние е чужда формата на свършения вид и обратно, на глаголите за изменение – формата на несвършения вид“. Разсъждава се, все в смисъла на обвързаност между лексикалното и видовото значение, и за възможните транспозиции, в което се изразява предпочитаният от авторката прагматичен аспект на аспектуалния анализ (Геберт 1997: 77 и сл.). Така е и в работата на Г. Золотова, която твърди, че перфективните глаголи „представят резултата от действието, включени в сюжетното време [...] Имперфективно-процесуалните глаголи или изобразяват наблюдавано действие, запълващо със своя процес времето на наблюдаването, или формират съобщение на генерично равнище, абстрахиращо се от реалното протичане на действието“ (Золотова 1997: 88; цит. по Кароляк 2007: 96). Като крайна степен в обсъжданото изследователско направление може да се определи анализът на Ст. Кароляк, според когото видовата дефективност и видовата спецификация могат да се обвържат дори не с цялата лексемна деривационно-семантична същност, а със семантиката на коренната морфема (наричана от него семантема): „На деривационно понятийно равнище първичните видови понятия, включващи се в категорията на вида, са компоненти на специфични понятия, а на структурно равнище, т. е. на равнището на идиоматическата репрезентация, те са присъщи на простите глаголни семантеми (коренни морфемни), а не на глаголните форми, които са сложни морфемни образувания“. Корените сами по себе си изразяват вид. „По такъв начин иманентна видова характеристика получават понятията и техните репрезентативни форми – семантемите – непосредствено, а не опосредствено, чрез прибавящите се към тях видови грамемни (Кароляк 1997: 97). Ще приведем и пример, тъй като такъв подход е напълно нетрадиционен за българското езикознание и дори може би се оказал като евристично непродуктивен – или, най-малкото, неграма-

тически. Ст. Кароляк разсъждава така: сред глаголните форми с корени, или с прости семантики – по терминологията на автора, *сп-* и *гор-* са съответно *спл-ю*, *сп-ишь*, *сп-а-тъ* и *гор-ю*, *гор-ишь*, *гор-е-тъ*. Инфинитивите съдържат суфиксални морфеме, които не се реализират във формите за сегашно време *сп-А-тъ* и *гор-Е-тъ*. Тези гласни се причисляват към коренната морфема, тъй като инфинитивната и сегашната форма не се различават по вид – и на двете е присъщ продължителен (прост несвършен) вид. „Този факт позволява да се направят две заключения: 1. Понятията „сън“ и „горене“ принадлежат към продължителния вид; 2. Простите семантики *сп-* и *гор-*, изразяващи тези понятия, имат сами по себе си, т. е. без помощта на какъвто и да граматически показател за вид, значението продължителност (длительность)“ (пак там: 98 – 99). Такъв анализ бихме определили по-скоро като лексикалносемантичен и струва ни се – силно уязвим. В текста на Ст. Кароляк обаче става дума по-скоро за това трябва ли лексикалните афикси, които по традиция възприемаме като включващи се към лексикалната основа на думата, да се приемат за единствените видоопределящи морфеме (както е в българската граматика), или това могат да бъдат и корените. В българската традиция за видоопределяща се приема т. нар. видова основа на глагола, към която се причисляват освен корените, още и префиксите и неграматическите суфикси (за основите при глаголното видообразуване вж. Пашов 1976). Видовата основа Ст. Кароляк нарича сложна семантика (пак там: 110). Идеята му е смущаваща и се нуждае от съществено прецизиране, тъй като самите корени могат да бъдат основните словообразуващи морфеме както и на други глаголи – вече от свършен вид, така и на имена, за които видът е ирелевантен: срв. *наспя*, *заспя*, *проспя*, *спалня*, *спален*, *поспаланко* и др.; *загоря*, *прегоря*, *изгоря*, *гориво*, *горещ*, *нагорещен* и др.

В модерните изследвания за вида доста актуална е идеята да се квалифицира аспектиалността като „вътрешна темпоралност“. Отправна точка са традиционни за аспектиологията разбирания за видовата специфика – например Б. Комри още преди петдесетина години определя видовете като „различни начини за представяне на вътрешната темпорална структура на ситуацията“, очевидно се има предвид реферансната ситуация (Comrie, B. *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*, 1976; цит. от А. В. Бондарко в Ка-

роляк 1997: 41; 48).⁹ „Аспектуалността се разбира [...] в съдържателен план като дистрибуция на глаголния процес във времето. Аспектуалността като вътреглаголна темпоралност трябва да се различава от темпоралността като външна локализация на глаголното действие във времето“ (Климонов 1997: 112). Този извод на В. Д. Климонов, основаващ се на типично лексикалносемантични наблюдения и анализи, се „примирява“ с тенденциите към математизиране, схематизиране и десемантизиране, господстващи в модерното езикознание, като се вмести в пределно разпространения модел на Х. Райхенбах (Климонов 2007: 112 – 113) под формата на триъгълник:

Прагматическо време

(т. е. отношението между времето на референцията към момента на говорене)

Правилността на схематичното представяне се доказва с емпиричен анализ – напр. на съобщенията: *Петър отива (сег. вр.) сега* (време на референцията) *в института*; *Петър отива (сег. вр.) утре* (време на референцията) *в института*.

Изводите са напълно приемливи и популярни, а ние ги представяме със схеми и подробни цитати, за да илюстрираме начина на разсъждаване и естеството на възможните изводи, характерни за най-често осъществяваните в последно време аспектуалноизследователски текстове. Стремежът ни е да представим типичните черти на съществуващите интерпретации, очертаващи физиономията на съвременната аспектология.

Що се отнася до видовото изразяване, в различните езици то е своеобразно. Разбира се, най-голямото различие е в наличието или отсъствието на морфологична или лексикално-морфологична категория вид на глагола. Освен това обаче могат да се отбележат и други закономерности и особености. Така напр. традиционно определяната видова опозиция перфективност : имперфективност от типа *писатъ* /

⁹ Споменавам него, макар че славянските аспектолози имат множество наблюдения и констатации в такава насока, само защото е цитиран от В. Д. Климонов, част от чиято концепция предстои да представим в следващото изложение.

написать; *подписать* / *подписывать* съществува в славянските езици, в новогръцки, а е засвидетелствана в един по-слабо граматикализиран вариант в литовски, латишки, унгарски, грузински, осетински, пущу. Корелацията **имперфект : аорист** (В. Д. Климонов уточнява: „от типа на френското *imparfait (j'écrivais) : passé simple (j'écrivis)*“) е засвидетелствана в романските езици, в албански и в арменски. Противопоставянето **прогресив : инпрогресив** от типа на английското *he is writing : he writes* е налице в английски, исландски, фински, в испански, португалски. Опозицията **итератив : неитератив** от типа на чешкото *psávat : psát* е налице в чешки и словашки, в по-ограничена степен в кетски, комизирянски и унгарски, а също в литовски и в английски, в които има особени форми за итеративен претерит от типа *rašydavau, I used to write*. Според автора видовете опозиции могат и да се комбинират. С езиковата ситуация в български и в „древнеруском“ се пресичат опозициите **перфективност : имперфективност** и **имперфект : аорист**; в испански и португалски – **имперфект : аорист** и **прогресив : инпрогресив**. В чешки и словашки корелацията **итеративност : неитеративност** съществува вътре в корелацията **перфективност : имперфективност** (Климонов 1997: 114). Макар и не като цитат, предали сме тази информация пределно точно, тъй като си даваме сметка за евентуалните терминологични и концептуални различия относно историческата справка и обособяването на отделните езици. Позовавайки се на Ю. С. Маслов, авторът подчертава също, че в съвременния български език няма никакви ограничения при вторичната имперфективация (типа *напиша – написвам, бодна – бодвам*) с изключение на фонеморфологичната дефективност при глаголни основи със суфикс *-ув*, които не могат да го удвоят, за да изразят произведен имперфектив, и затова функционират като двувидови (типът *арестувам*) (пак там: 115).

Аналогична на използваната от Ст. Кароляк е методиката на изследването и на Л. Спасов; подобни са и целите му, а именно – да се уточнят делитбени критерии за установяване на морфемните комбинации, съотносими към един от двата вида, и така да се осъществят лексикално-видови класификации на лексемите в езика. Основният интерес е към коренните морфемни, но се отчита семантиката и на определени афикси, специфични за видообразуването. На нас тази методика не ни се струва достатъчно резултатна, поне от граматическа гледна точка, затова няма да навлизаме в подробности около изводите на Л. Спасов въпреки близостта на изследваната емпирия (авторът работи върху материал от македонски). Ще споменем обаче констатаци-

ята на автора относно състоянието и спецификата, а и тенденциите на модерните аспектоложки изследвания, защото те са твърде показателни.¹⁰ Според Л. Спасов за изучаването на вида и видоподобните признаци в славянските и другите европейски неславянски езици са характерни две тенденции – класическа и по-нова.

„Класическите теории с някои варианти отчитат своеобразния формален и семантичен изоморфизъм на глаголната структура; те предварително приемат предпоставката за това, че значението на глаголната морфема (семантема) е лишено от видово значение. Следствие от такъв подход е принципът за неселективна съчетаемост на всяка глаголна семантема и с двата вида, несвършения и свършения. С други думи, не се отчитат съществуващите ограничения по съчетаемост на семантемите и видовите грамемии (т. е. признаци, бел. В. М.). В новите теории – за разлика от традиционните – на глаголната лексема се приписва отделен видов признак. Такъв видов признак се нарича лексикален вид или начин на глаголното действие“ (Спасов 1997: 221).

Разбира се, проучването на една лексикално-граматична категория естествено предполага сериозен анализ на лексикалната семантика, но той не бива да става доминиращ. А в съвременната аспектология този акцент е особено силен и по-рядко може да се намерят традиционни граматически анализи, свързани с въпросите за броя на първичните имперфективи относно вторичните, функционалност : нефункционалност на видо-времевите форми, тенденциите в развитието и установяването на формалните класове от типа на спреженията и т. н. Те биха били важни, защото при базиране само на съществуващите научни описания на аспектиалността може да се остане с впечатлението, че ситуацията в различните славянски езици (особено отношението съвременен български (македонски), от една страна, и останалите, от друга) е по-различна, отколкото е всъщност.

Може би изкушени от интересуващата ни морфологична проблематика, преценяваме като особено важни за състоянието на категорията на видовете в съвременния български език формално-граматическите наблюдения, които изнася П. Пашов. Според него около 90% от българските глаголи са видови двойки, т. е. глагол от свършен и глагол от несвършен вид с еднаква лексикална семантика (типът *препиша – преписвам*). Глаголите без видови представки и наставки, т. е. първичните глаголи, в голямата си част са от несвършен

¹⁰ Тук няма да коментираме тази „показателност“, която за нас е по-скоро безперспективност и еклектика.

вид (типът *нося, чета, пиша, бия, ям*). Тези глаголи не образуват видови двойки, защото всеки от тях може да стане перфектив с представка или наставка *-н-*, които ще променят лексикалното му значение (Пашов 1999: 134 – 136). Съществуват и около 50 първични глагола от свършен вид (*видя, дам, купя, река, родя, скоча, туря, хвърля, чуя, явя се* и др.). Повечето от тях имат несвършени по вид корелати: *видя – виждам, дам – давам, купя – купувам, туря – турям*, но *река* например е дефективен и т. н. Няма несвършен корелат по формални причини и глаголите от свършен вид с наставка *-ва* (*потрябвам, посъветвам, натанцувам се*). Като двойновидови се оценяват глаголите с наставка *-ира*, спрямо която има несъотносимост от страна на българските наставки за вторичен несвършен вид *-а/-ва* (*оперирам, пенсионирам, агитирам, абонирам, гримирам*), които обаче проявяват тенденция да се свързват с имперфективизиращите наставки в структури, все още книжовно неутвърдени (*пенсионирам – *пенсионирвам, абонирам – *абонирвам*; ако лексемата има по-утвърдена разговорно-битова употреба, по-възможно е да се употреби *-ирва*-форма от нея (срв. напр. **оперирвам* и **гримирвам*) (пак там: 137 – 138).

Дискусионен е и въпросът за характера на опозицията между свършения и несвършения вид и нейния маркиран член. Разнообразието на становищата и по този проблем изчерпва логически допустимите възможности: за маркираност на свършения вид; за маркираност на несвършения вид или за еквиполентна опозиция, като преобладаваща е първата от тях. Трябва да споменем обаче, че напоследък все по-често се говори за немаркираност на несвършения вид (напр. от О. П. Разсудова, А. А. Спагис, Дж. Форсайт, М. Гиро-Вебер, Н. Телин – вж. обзора в Станков 1980: 11 – 21).

Като размишляваме над тези въпроси, все по-надеждни идеи ни предоставят пренебрегваните напоследък стари концепции за три глаголни вида – на Фр. Миклошич, А. Лескин, а и на А. Мейе, поддържани в по-ново време и от Фр. Копечни (Копечни 1962) (подробности вж. в обзора на В. Станков в Станков 1980: 11 – 37: 14; също у Иванчев 1971; Маслов 1963)¹¹. Ние също смятаме, че диференцирането на три видови грамеми е по-убедително, макар нашето становище да е

---

¹¹ Коректността изисква да обърнем внимание на факта, че становището за три глаголни вида не е еднородно. То варира около разбирането за три семантично-функционални разновидности на видовете – обикновено свършен, несвършен и итеративен, които са близки до начините на действие. Такова е преобладаващото становище независимо от различната терминология относно третия „вид“.

различно, а общото със споменатите концепции се изразява единствено в еднакъв брой на аспектуалните грамемии, а именно – три.

В обобщен вид аргументите в граматичната ни система, подкрепящи хипотезата за три глаголни вида в български, са следните:

1. В съвременния български език състоянието на категорията вид на глагола е резултат от почти завършил процес на граматикализация. Това означава, че би могла да се приеме квалификацията на Ю. С. Маслов за нейния морфологичен характер, но само ако се има предвид опозицията между свършения вид (СВ) и вторичния несвършен вид (2НСВ). Ако се включат първичните, обикновено несвършени глаголи, квалификацията на категорията може да бъде само лексикално-граматична заради лексикалносемантичната разлика между първичните имперфективи и производните им перфективи и вторични имперфективи. Това би отразявало по-точно съвременното състояние на глаголната лексика и в съвременните славянски езици.

2. В съвременния български език е налице несъвместимост между някои граматически признаци и задължителна комбинативност при други. На първо място – такъв е признакът *процесуалност* (наречен *континуативност* от М. Янакиев в Янакиев 1976), който е конституиращ за глаголната основа от несвършен вид (вж. напр. мненията за опозицията между СВ и НСВ у Станков 1980, Маслов 1963). Само ако експлицира *континуативност*, т. е. ако е маркирана с *континуативност*, или пък е немаркирана (с *континуативност* или с какъвто и да е друг признак, свойствен на перфективните основи), глаголната основа може да изразява *едновременност* (т. е. може да бъде основа на форма за сегашно време). Следствие от това са фактите:

- Нормална употреба в сегашно време и имперфект имат само глаголите от НСВ;
- Неличните глаголни форми, изразяващи *процесуалност* (*континуативност*), се образуват само от имперфективи. Това са сегашните деятелни причастия, деепричастията, отглаголните съществителни на *-не* и др.;
- Страдателните причастия от вторични имперфективи са по-скоро едновременни причастия (казано в традицията на полската терминология) или сегашни страдателни причастия, а не минали (за каквито ги квалифицира традиционната българска граматика). До такъв извод стига Ел. Георгиева, привеждайки безспорен илюстративен материал (напр. *Разглежданият* (= сега, днес, в момента) доклад показва отношението [...] – Георгиева 1968).

3. Задължителна предпоставка за изразяването на признака *предходност* е глаголната основа да не е маркирана с *континуативност*. Затова вторичните имперфективи изключително рядко (и то само някои от тях) се употребяват в аорист. Обратно – глаголите от свършен вид се използват предимно в аорист (и никога не са нито в имперфект, нито в презенс, с изкл. на позицията на втори глагол в *да*-конструкция вместо изчезналия инфинитив, една пренебрежима функция и заради редкостта ѝ, и защото сегашната форма в *да*-конструкцията функционално не е презенс). Първичните глаголи от НСВ нямат такива ограничения – те са аспектиално немаркирани, не са маркирани с признака *континуативност*, а го изразяват имплицитно в качеството си на немаркирана грамема в подходящ контекст.

4. В съвременния български език глаголи от СВ могат да се употребяват вместо глаголи от НСВ (напр.: *Настане вечер, месец изгрее,/ звезди обсипят свода небесен,/ гора зашуми, вятър повее,/ Балканът пее хайдушка песен ...*(Хр. Ботев) или *Излезеш, идеш, в земя корава напънеш рало, халосаш вола ...*(П. Яворов). Но и глаголи от НСВ могат да заместват глаголи от СВ: *Ти писа ли си днес домашното?* вм. *написа ли;* *Купува ли днес хляб?* вм. *купи ли;* *Ми ли колата или остана за утре?* вм. *изми ли.*

От казаното следва, че едва ли е възможно процедурата по заменимостта на маркирания член на морфологичната категория с немаркирания в позиции на неутрализация да се използва за показател на посоката на маркираността на СВ или НСВ. От друга страна, между глаголите от първичен НСВ (1НСВ) и от вторичен НСВ (2НСВ) има съществена морфологична и функционална разлика, която не може да се игнорира.

Именно заради това ни се струва, че ограничената група на първичните имперфективи се проявява като немаркирана с видов признак. Затова тези глаголи се употребяват без ограничения и в аорист, и в имперфект и презенс, а също така образуват всички видове нелични глаголни форми. Перфективите са маркирани с аспектиалния признак на СВ *завършеност, изчерпаност, постигната цел на действието*¹².

---

¹² Както вече споменахме, смятаме, че особено сполучлива е последната формулировка. Тя принадлежи на Й. Пенчев, който я сподели в частен разговор. Ние я възприемаме без резерви и ще я илюстрираме със следните, доказващи адекватността ѝ, примери: СВ – *Дадох му парите* (= *у него са парите*) или *Качи се на покрива* (= *горе, на покрива е*). Срв. със семантиката на имперфективите: *Давах му парите* (= най-вероятно не е взел парите, по някаква причина действието не е

В качеството си на немаркиран 1НСВ може да замества при определени контекстови условия СВ, ако лексикалната разлика не е много голяма, което е характерно за неголяма част от глаголите, но без да е показател за специфичното морфологично взаимоотношение между маркиран и немаркиран член (*Той **постоя**/стоя известно време, после почука и влезе* – по този въпрос вж. и анализа на аориста и СВ/НСВ у Пенчев 1987). Признакът *постигната цел* се изразява от представката или от наставката *-н*.

Вторичните имперфективи са маркирани с два аспектуални признака – *постигната цел на действието* (от представката) и *континуативност* (от *-а/ва-*морфемата), чиято комбинация експлицира по-често *итеративност*, а по-рядко *процесуалност*, *континуативност* (К), в зависимост от контекста (напр. *Той **преписва** всеки ден по няколко страници* (итеративна употреба) и *Вече два часа **преписва тази** лекция, но все още не е свършил* (континуативна употреба).

Следователно аспектуалните опозиции са две:

1НСВ : СВ = Ø : *цел*

СВ : 2НСВ = *Цел* : (*цел + континуативност*) = Ø : *континуативност*

Ако имаме предвид първата, маркиран е СВ (с признака *постигната цел на действието* (Ц)). Ако мислим за втората, маркиран е 2НСВ (с признака *континуативност* (К) – ако контекстът актуализира *процесуалността* в семантиката на формата, или с *итеративност* – ако контекстът актуализира *целта на действието* (подробности по аргументацията на тази идея вж. у Маровска 1991).

Може би заради това аспектолозите не могат да постигнат съгласие относно маркираността на СВ и НСВ; едни определят за маркирана грамема СВ, а други – НСВ. Докато фактически опозициите в рамките на лексикално-граматичната категория вид на глагола са две: в едната фигурира 1НСВ, проявяващ се в нея като немаркиран, а в другата – 2НСВ, реализиращ се като маркиран спрямо СВ. И макар че традицията налага уеднаквяването им, такава позиция е погрешна – 1НСВ и 2НСВ са твърде различни грамеми; те съществено се отличават една от друга и това трябва да се има предвид при изследването им.

Може да се приеме, че опозицията между СВ и 2НСВ е от морфологичен тип: имперфективиращият суфикс *-а/ва-* е изключително продуктивна морфема, формирала изцяло новобългарското, третото спре-

---

постигнало целта си – целта е ирелевантна за семантиката на имперфективите; *Качва се на покрива* (= не се знае дали сега е там).

жение; глаголните лексеми, включващи се в това противопоставяне, са далеч по-многобройни от тези от 1НСВ. Това е именно и основанието на Ю. С. Маслов да определи вида като морфологична категория. Впрочем и анализът на Св. Иванчев визира именно това противопоставяне (Иванчев 1976: 134 – 143). Маркиран е 2НСВ с морфеми *-а/ва-* и признака *континуативност* (с контекстов вариант *итеративност*).

Аспектуалното по същество значение *континуативност* е присъщо на формите за презенса, имперфекта и несвършения вид. Затова имперфективите нормално се употребяват в презенс и имперфект. Аористът предполага неконтинуативност и следователно перфективна основа. По-особената употреба (в субординация) на презенс и имперфект от глаголи от СВ, както и аористът на глаголите от 2НСВ са свързани със специфика и ограничения, които не може да са случайни и са обясними само с аспектуални и темпорални особености (вж. напр. дискусиата за темпоралната дефективност на някои глаголи в Станков 1968; Иванчев 1988).

Аористът от НСВ се употребява, за да изрази ограничена процесност (по този въпрос вж. и Станков 1969: 59 – 72). Например: *Отец Йеротей стоя една минута да го гледа така; Той се вслушва една-две минути, па завря ключа и бутна вратата* (Ив. Вазов). Възниква въпросът защо имперфектът е неприложим в горните случаи, след като той експлицира *континуативност*, която е идентична със значението, обикновено наричано процесност. Смятаме, че тъкмо защото в тези примери контекстът изисква „ограничена процесност“, а *континуативът* не предполага ограничаване. *Континуативността* се експлицира от глаголна основа за 2НСВ и в аористна форма към нея не се прибавя сегашна или имперфектна тематична гласна, която да допълни с имплицирание (при сегашната) или експлицирание (при имперфектната) на *темпорално-таксисна континуативност*. Остава си само аористна тематична гласна, която ограничава, прекъсва, неутрализира *аспектуалната континуативност*, тъй като темпоралното значение се надгражда над аспектуалното и може да го модифицира. Това обаче е възможно само защото и в двата случая става въпрос за едно и също значение – за *континуативност*. При образуване на имперфектните форми от 1НСВ таксисната *континуативност* се надгражда над аспектуалната немаркираност; при 2НСВ таксисната *континуативност* се надгражда над аспектуалната *континуативност*. При образуване на аористните форми от 1НСВ към аспектуалната немаркираност се прибавя аористната *завършеност* и тя става доминиращото значение. При аорист от 2НСВ към аспектуалната *континуа-*

тивност се прибавя *завършеност* и формите започват да експлицират контекстово *итеративност*. Ненапразно при тази употреба на НСВ ударението често се отмята върху аористната тематична гласна, за да се подчертае специфичната ѝ функция. Имперфектът в последния контекст е невъзможен, тъй като е *континуативен*, а обстоятелствата изискват „прекратен процес“. Тъй като в опозицията СВ : 2НСВ маркиран с *континуативност* е 2НСВ, СВ може да го замени като немаркиран: *Той се вслушва/се вслуша една-две минути, па завря ключа и бутна вратата* (Ив. Вазов); *Росинка на два пъти се спъва/се спъна и Евгени ѝ предложи ръка* (Е. Манов).

Можем да обобщим, че поради аспектуалната немаркираност на 1НСВ употребата на аористни форми от тези глаголи е нормална и високофреквентна. 1НСВ само имплицира *континуативност* поради опозицията си със СВ, който пък е маркиран с признака *постигната цел на действието*:

СВ = *цел* + *неконтинуативност*

1НСВ = не СВ = не *цел* + не-*неконтинуативност*;

не *цел* = Ø;

не-*неконтинуативност* ≈ *континуативност* (контекстова, имплицитна)

Следователно 1НСВ имплицира *континуативност*.

Докато 2НСВ е максимално маркиран – от една страна, с признака на СВ (*цел*), а от друга, с признака *континуативност* от морфема *-а/ва-*, която е едновременно видова и темпорално-таксисна (глаголите са от 3. спрежение); вокалният компонент в морфемата е тематична гласна, което е свидетелство за „контрахиране“ на аспектуалната и темпоралната основа, възможно поради семантичната им еднородност.

Така 2НСВ има два компонента в семантиката си: *постигната цел* + *континуативност*. Когато контекстово е актуализирана *целта*, 2НСВ експлицира *итеративност* (омонима НС1 на Св. Иванчев), а когато се актуализира *континуативността* – експлицира *континуативност* (*неограничена процесност*, или омонима НС2 на Св. Иванчев – Иванчев 1976: 134 – 143).

Следователно специфичното значение *итеративност* е резултат от свързването на два семантични компонента – *постигната цел на действието* и *континуативност*, които се съчетават в следните случаи:

- При употреба на свършени глаголи в презенс или имперфект – *Настане вечер, месец изгрее, звезди обсият свода небесен, гора зашуми, вятър повее [...]; Там, дето либе хубаво черни си*

очи вдигнеше и с оназ тиха усмивка в скръбно ги сърце впиеше [...] (Хр. Ботев); *Излезеш, идеш, в земя корава напънеш рало, халосаш вола* (П. Яворов);

- При употреба на несвършени глаголи в аорист – *От болестта тя започна да слабее. Слабя, слабя, докато съвсем се стопи; Хитря, хитря, докато и него надхитриха* (последните примери са от Иванчев 1988: 133 – 135). Не е случаен фактът, че глаголната форма често се повтаря, но дори и да не е така, повторителността се подразбира. *Той се разхожда (разхожда) и накрая се прибра; Той участва (участва) в тези дискусии, докато му омръзна; Тя изработва много пъти тези мартеници, но търсенето им вече е силно намаляло* и т. н. Примерите са оформени по модела на самия Св. Иванчев; ще споменем и някои от неговите: *Кашата гъстя (гъстя), докато се превърна в дебела подметка*. Срв. и с някои примери на В. Станков: *Той гледа, гледа, докато му се замъгли погледът, изтри очите си с ръка и пак гледа* (Елин Пелин); *Жената дълго мълча (: мълчеше)¹³, като гледаше пред себе си с неподвижен поглед. После Светозар чу да казва...* (Е. Манов).

Фактът, че СВ в презенс и имперфект и 2НСВ в аорист имат общо значение – *итеративност* – е особено показателен за еднородността им в семантичнопризнаково отношение.

От направените разсъждения следва, че семантиката на презенса и имперфекта е идентична със семантиката на НСВ и може да се определи като *континуативност*^{14, 15}. Споменатите грамемни са в следните отношения с признака *континуативност*:

¹³ Според нас в случая аористът от 1НСВ е единствено възможен, което се обяснява с това, че обстоятелството *дълго* не предполага ограничаване на *континуативността* на имперфекта *мълчеше*. Ако изречението остане с имперфект, то изразява *итеративност*, действията се представят като типични за навиците на жената и се получава несъответствие с по-нататъшния контекст, от който проличава, че действието, изразено с формата *мълчеше*, трябва да се прекрати. Граматически това преустановяване, прекъсване на действието (преминаване на *континуативността* в неконтинуативност) може да се изрази само с формата на аориста.

¹⁴ Всъщност анализът на М. Янакиев е относно грамемите „сегашно време“ и „бъдеще време“ и именно като присъщ на сегашната основа авторът оценява признака *континуативност* – в цитираната статия не се коментират проблеми на вида.

¹⁵ При 1НСВ само имплицирана *континуативност* (по описания по-горе начин), а при 2НСВ – *постигната цел + континуативност*. Аористът и СВ са немаркирани с *континуативност* (СВ изразява и *постигната цел* като типично видов

– Презенсът е немаркиран (вкл. и с темпорална *конинуативност*; глаголите в презенс са от несвършен вид, така че при първичния НСВ (1НСВ) има аспектуална немаркираност, а вторичният НСВ (2НСВ) е маркиран с аспектуална *конинуативност* (и имплицира темпорално-таксисно също *конинуативност*);

– Имперфектът е немаркиран с аспектуална *конинуативност*, ако е от глаголи от първичен НСВ, или маркиран – при глаголи от вторичен НСВ. Към аспектуалната основа се прибавят имперфектните флексии, които допълват и с таксисна *конинуативност* (т. е. имперфектните формални показатели прибавят към аспектуалната *конинуативност* признаците *свидетелственост* или *дистантност* и я превръщат в таксисна; можем условно да я наречем и аспектуално-таксисна за яснота при разсъжденията);

– Аспектуалните и темпорално-таксисните признаци са в *субординация* – темпорално-таксисното е по-висше, по-абстрактно, по-граматикализирано; то се „наслагва над“ аспектуалното (тематичните гласни следват видовата основа на глагола – за основите при глаголното формообразуване вж. Пашов 1976) и (при смислово подобие) може да го модифицира или „неутрализира“, както става в случаите на употреба на несвършени глаголи в аорист и на свършени – в сегашно време и в имперфект (на принципа на алгебричното сумиране, при което темпоралната стойност е винаги по-голяма). Схематично изразено, това има следния вид:

СВ (*цел*) + аорист (*завършеност* или $\emptyset^{16}$) = *постигната цел на действието* + *завършеност* или $\emptyset$;

СВ (*цел*) + имперфект/презенс (*конинуативност*) = *цел* + *конинуативност* = ***итеративност***;

1 НСВ ($\emptyset$) + аорист (*завършеност* или $\emptyset$) = $\emptyset$ (или *завършеност*).

Тази немаркирана форма (*чете, пише*) от първичен НСВ в аспектуален план имплицира *конинуативност*, а в темпорален – *завършеност* или *предходност*.

признак, което е тясно свързано с лексикалната семантика и по-специално с начините на действие).

¹⁶ Признакът *завършеност* – съобразно със схващането за аориста като единственото минало време в български (вж. напр. Куцаров 2007: 244 – 246 и предишни публикации). Признакът не съществува, т. е. той е $\emptyset$, ако приемем концепцията, че аористът е немаркиран, грамема, тип „жокер“, както смятаме ние (Маровска 2002а; 2013: 332 – 343).

1НСВ (Ø) + имперфект/презенс (*континуативност*) = *континуативност*;

2НСВ (*цел* + *континуативност*) + аорист (*завършеност/Ø*) = *цел* + *континуативност* + (*завършеност/Ø*) = *итеративност*.¹⁷

Не можем да правим генерални изводи за състоянието на аспектиалността в другите съвременни славянски езици, тъй като наблюденията ни са съвсем откъслечни, но и в тях видът на глагола изглежда подобен на този в българския език.

По-голямата част от първичните глаголи в тези езици, както и в български, са от несвършен вид. Несвършени са и еднократно префигираните глаголи със суфикси *-a/-wa*. Признакът *континуативност* в руски, полски и чешки се проявява и в случаите, когато аспектиалните двойки се образуват от глаголи, при които е налице редуване на гласна в коренната морфема. Наличието на Ø или по-тесен вокал в перфективната основа в сравнение с производната от нея имперфективна сочи посоката на поява на аспектиален признак и е проява на иконически компонент в семиозиса.

В чешката академична граматика видът се интерпретира като лексикално-граматична категория, неспрегаема, която по своя характер стои на границата между граматиката и речника (ЧАГ: 163). По традиция също се обособяват видови тройки, но с по-различен характер, тъй като единият от включените членове е стилистично маркиран: *chodĭt – chodĭvat – chodĭvávát; dát – dávvat – dávávvat*. И вторият, и третият от членовете на противопоставянията са от несвършен вид. Разликата между тях е по *итеративност*. Докато нормалният глагол (с една *-va-* морфема) функционира като българския 2НСВ, т. е. контекстово може да изрази и *континуативност*, и *итеративност* (съпроводени с функцията неактуално сегашно), то глаголят с удвоена *-va-*морфема е винаги многократен, нарича се фреквентатив и за разлика от втория, който може да има контекстови модификации, изразява многократно, узуално и заедно с това неактуално действие. Смята се обаче, че това значение се отнася по-скоро до начините на действие, а същинското аспектиално противопоставяне е между СВ и НСВ, първия и втория глагол от тройката (ЧАГ: 179). Аналогична трактовка предлага и традиционната чешка граматика, потвърждаваща, че *итеративността* е контекстово обусловено значение. Глаголите, които винаги изразяват *повторителност*, са с наставки *-iva/-ava*. Съществу-

---

¹⁷ *Завършеността* в случая е ирелевантна, тъй като тя се предполага от признака *постигната цел*, експлициран от представката.

ват обаче и свършени глаголи, които са също повторителни. Образуват се с представката *-po-* или други представки от вече повторителни глаголи, следователно и в тези случаи *итеративността* е лексикално значение и може да бъде отнесена към начините на действие (Хавранек, Йедличка 1963: 228).

Според полската граматика глаголите от свършен вид „означават действието цялостно, завършено във времето. Глаголите от несвършен вид не съдържат тази информация. Те съобщават само за съществуването на действие в миналото, настоящето или бъдещето или за неговото повтаряне“ (вж. напр. Михалик 1984: 118). Тълкувана така, опозицията между свършения и несвършения вид (с изключение на итеративен несвършен вид) би трябвало да е привативна, с маркиран член свършения вид.

В чешката граматика също е разпространено схващането, че маркиран е свършеният вид с признака *свършеност*. Наред с убеждението за лексикално-морфологичния характер на категорията, доста популярно е и становището (бихме казали – на Ю. С. Маслов, тъй като то е теоретично експлицирано у него), че категорията вид може да се квалифицира и като морфологична, като се има предвид именно привативната опозиция СВ : 2НСВ. Основният аргумент за това е фактът, че образуването на глаголи от НСВ с наставка *-ва* е продуктивен тип (цит. съч.: 184), както е в съвременния български. Глаголите с удвоена *-ва* наставка, освен че са експресивни и стилистично ефективни, може би с малки изключения, притежават и често реализираната възможност да изразяват *итеративност* в далечно минало и да не се употребяват за следходни повторителни действия¹⁸. Освен това от глаголите с удвоено *-ва* не се образуват отглаголни прилагателни и съществителни.

Значението *итеративност* в полски очевидно е граматикализирано, но подобно на положението в българския език, би следвало да се разглежда като морфологично експлицирано на определено равнище на словообразователния процес. Впрочем това се отнася и до признака *постигната цел на действието* – при вторична префиксация от несвършения глагол се образува отново свършен. Итеративният глагол притежава признак в повече в сравнение с изходния имперфектив.

¹⁸ Струва си да се помисли по въпроса дали по този начин не се образува специфична аспектуално-темпорална форма, съответстваща до голяма степен на българския имперфект; за целта, естествено, е необходима прецизна информация относно фреквентността им в речта.

В руски значението на вторичните имперфективи е каквото и на българските. Аргумент в полза на твърдението, че перфективните основи са маркирани с *постигната цел*, е и фактът, че в полския език глаголите, означаващи неопределено движение, макар и префигирани, са от несвършен вид. От тях свършени са само образуванията с префикси *po-* и *na-* (*pochodzić, ponosić, nachodzić się*), но те едва ли могат да се определят като глаголи за неопределено движение, тъй като тези представки също означават извършване на действието до краен предел (срв. с признака *постигната цел на действието*).

В чешкия език съществуват и някои представки, чиито лексикални значения са включени в семантиката на определени несвършени глаголи. Такива представки се квалифицират като видови, тъй като единствената им словообразователна функция е образуването на глагол от свършен вид. Тя се нарича още субсумпция – значението на представката е субсумирано в значението на безпредставъчния глагол (напр. *bližit se – približit se*). От такива свършени глаголи обикновено не се образува вторичен несвършен вид, макар нашият пример да е изключение (*přibližovat se*). С такава функция, макар и невинаги, са и представките – *u-*, *z-/ze-*, *za-*, *na-*, *s-*, *po-* (напр. *vařit – uvařit*; има обаче и изключения – не е така при *uvidět* напр. (ЧАГ 1986: 182).

От гледна точка на идеята за видовата неутралност на 1НСВ и маркираността на 2НСВ интерес представлява и да я наречем – модалната интерпретация на НСВ в чешката академична граматика. В нея специално се подчертава, че признакът *свършеност* е много тясно свързан с начините на глаголното действие: често свършените по вид глаголи са резултативни.¹⁹ Глаголите от НСВ изразяват протичането на действието без оглед на възможността за довършването му, нерядко ги наричат дуративи.²⁰

Прави впечатление, че въпреки множеството тълкувания на видовата семантика НСВ винаги се характеризира отрицателно (немодално, нерезултативно – в описания смисъл). Това подкрепя мисълта,

---

¹⁹ Всъщност Фр. Копечни говори за изразяваната от глаголите резултативност, но от глаголите от НСВ, като я свързва със семантиката на типа *седя*, който показва резултата от *седна*; срв. също *лежа : легна*; от които става ясно, че под резултативност разбира по-друго значение, свързано в по-голяма степен с начините на действие, отколкото са аспектиалните признаци (Хавранек, Йедличка 1963: 219).

²⁰ Понякога чешките граматичници обясняват маркираността на СВ с оценъчната позиция на говорещия към действието, като *свършеността* се свързва с проява на активна позиция на говорещия спрямо действието, докато НСВ е резултат от проява на неактивна позиция към действието (ЧАГ 1986: 180).

че съществуват множество основания НСВ да се интерпретира като немаркиран. Не би могло обаче да е така, ако 2НСВ е получен от СВ, а той от своя страна от 1НСВ. Разпределението на морфемите би противоречало на семантичната натовареност, а не би следвало да е така, макар че има видови морфемии (напр. представките), които са и словообразователни елементи. Както и в български, и в чешкия език СВ се образува от глаголите от 1НСВ с представки (дори представката *po-*, както и в полски и руски, може да се квалифицира като типично видова). Глаголите с представка се интерпретират като нови лексеми (тип *nese : přinese*). При образуване с наставка обикновено се получава точен лексикален корелат – в чешки много често видообразуването е съпроводено и с коренни алтернации: *vydělá : vydělává*, но *ubere : ubirá*. Така е и в случаите *řekne : říká*, *skočí : skáče*, *hodí : hází* (Хавранек, Йедличка 1963: 219 – 229).

Съвсем естествено е, че щом перфективната основа е маркирана с *постигната цел*, полското деепричастие, образувано от нея със суфикс *-wszy*, ще има т. нар. предварително значение (в смисъл „действие с вече постигната цел“), т.е. ще бъде предварително деепричастие. Същата характеристика притежават и руските минали деятелни причастия от СВ, за разлика от образуваните от несвършени глаголи, които изразяват глаголния признак не като предварителен, а като едновременен с действието на сказуемото, макар то да е в минало време. Сегашните деятелни причастия в българския и руския език, полските деятелни причастия и едновременните деепричастия се образуват само от имперфективни основи.

В руски език някои глаголи образуват видови двойки чрез промяна на ударението, при което то акцентува в имперфективния глагол именно суфикса *-а*, с който е образуван от съответния свършен (*засы́пать : засыпа́ть*, *разре́зать : разреза́ть*).

Формообразуването на неличните глаголни форми в руски и полски потвърждава идеята, че маркирани с аспектualен признак са и глаголите от СВ, и глаголите от 2НСВ. Първите – с признака *постигната цел на действието*, заради който техните нелични форми изразяват *предварителност* или *предходност*, а *вторите* – с *континуативност*, което пък е причината да са особено подходящи основи за образуване на едновременни и итеративни форми.

На хипотезата за принципната разлика между 1НСВ и 2НСВ не противоречат някои формообразователни аргументи и в чешкия език. Там съществуват два формални типа деепричастия – сегашни и минали. Сегашните от НСВ, които експлицират чрез основата си *контину-*

ативност, изразяват *едновременност*, или *непредходност*, *неследходност*. Сегашните от СВ имат семантиката *следходност*, тъй като са немаркирани по време, но маркирани по вид с признака *постигната цел на действието*. До момента обаче тази *цел* не е налична и маркираността с нея имплицира евентуална бъдеща реализация, защото само така *целта* все пак може да бъде постигната. По този начин може да се обясни специфичната „следходност“ на перфективните глаголи в сегашно време (можем да я определим като *аспектуална следходност*).

Миналото деепричастие, което изразява *предходност* спрямо основното сказуемо, се образува само от минала основа на глаголите от СВ. *Едновременност* със съответното сказуемо се изразява винаги със сегашно деепричастие от НСВ (Хавранек, Йедличка 1963: 258). Предварително действие се изразява с деепричастие от СВ – минало, ако сказуемото е в претериталния план, а ако сказуемото е в бъдеще време – със сегашно причастие от СВ, което има значение на *следходност*. Отглаголните прилагателни също по правило се образуват само от глаголи от НСВ.

Следователно, и в чешки, както и в другите славянски езици, само глаголите от НСВ могат да изразят *едновременност* и се употребяват във функцията на актуално сегашно. Така че всички глаголни форми, които изразяват семантиката „действие“, „акционност“, а именно процесуалност, дуративност, *континуативност*, – все едно как ще я наречем, – и лични, и нелични, се образуват само от глаголи от НСВ (или първичен, при който няма аспектиална маркираност и съответно – каквито и да било ограничения, или вторичен, който е маркиран с *континуативност*). За изразяването на *предходност* е удобна миналата форма на перфективите, маркирани с аспектиалния признак *постигната цел на действието*.

Анализът на аспектиалната семантика и на лексикално-граматичната категория вид на глагола показва няколко много интересни особености на граматикализацията. Сред тях, на първо място, е определящото значение на граматическата йерархия, чието езиково проявление има иконически характер.

В семантично отношение граматическата йерархия е много показателна, тъй като тя има диференциращ характер и конституира на базата на един и същ признак, *континуативност*, фактически две граматични значения – аспектиалното и таксисното. Именно заради смисъла на общия признак това е особено ясно при вида и таксиса (времето – в широкото му разбиране) и не би било така, ако тази се-

мантическа обща основа не съществуваше. Наличието или отсъствието на маркираност с *континуативност* предопределя по-нататъшната граматическа експликация на формата. *Континуативността* дава възможност за допълнително прибавяне само на непротиворечиви спрямо себе си признаци – може да бъде процесуалност, итеративност, узуалност и т. н., но не и ограничаване, тотализиране, завършеност, лимитиране, изобщо някакъв тип обобщаване. По тази именно причина имперфективните основи могат безпроблемно да експлицират неограничения процес, свойствен на презентните и имперфективните форми, а ако са маркирани с *континуативност* (при 2НСВ), глаголите са изобщо неподатливи към семантичните варианти в посока към ограничаване и прекратяване на действието, специфични за аориста.

Във формално отношение проява на иконизъм е фактическото разграничаване на лексикалната основа от граматическите суфикси, които спазват тенденцията на нарастване съответно: наляво – за префиксите, и надясно – за формалните показатели на граматическите признаци. Лексикалните и граматическите морфемни никога не се смесват, а както видяхме, това е валидно и относно граматическите, подчиняващи се на собствената си категориална йерархия (това ясно е показано в многократно цитираната вече статия на П. Пашов за основите при глаголното формообразуване (Пашов 1976). Ако аспектуалната основа не е маркирана с *континуативност*, тя може да приеме всякаква темпорална (традиционно наричана „тематична“) гласна. Това е налице при първичните имперфективи, които естествено се употребяват както в сегашно време и имперфект, така и в аорист. Видова морфема със значение *континуативност* обаче (напр. *-а/-я/-ва*) рязко ограничава тази функционалност.

Следователно видовите основи са три типа – за 1НСВ, СВ и 2НСВ. Ако основата е от:

– 1НСВ, тя е аспектуално немаркирана и може да се свърже с формални показатели морфемни, експлициращи *завършеност* (при аористна тематична гласна)²¹ или *континуативност* (при имперфектна тематична гласна, евент. и при сегашна)²²;

²¹ Ако приемем становището, че аористът е немаркиран по време и на принципа на „жокера“ участва в темпоралното противопоставяне (каквато е нашата концепция – вж. напр. Маровска 1991; 2013 с. 332 – 342), тогава аористната тематична гласна ще бъде семантично нулева, неопределена (тя е инфинитивната гласна), и аористната форма само ще имплицира темпорален признак на принципа на опозитивното осмисляне. Независимо обаче коя концепция ще приемем – за маркира-

– СВ, тя е маркирана с аспектиалния признак *постигната цел на действието*. Затова в стилистично неутрален контекст може да се свърже с морфемни показатели, експлициращи *завършеност* (аористна тематична гласна), но не и с формални показатели за *континуативност* (не и с имперфектна тематична гласна)²³. В стилистично маркиран контекст е възможно перфективните основи да се употребяват в презенс и имперфект със значение *итеративност*;

– 2НСВ, която е маркирана с *континуативност* и морфемите *-а/-я/-ва*. Затова в стилистично неутрален контекст основите от 2НСВ се употребяват в презенс и имперфект (т. е. съчетават се със сегашна и/или имперфектна тематична гласна), а в стилистичен контекст могат да функционират и в аорист, но със значение *итеративност*.

Ще подчертаем отново, че признаците *постигната цел на действието* и *континуативност* са аспектиални. Те се експлицират от морфемите, които имат и лексикално значение, дори, бихме казали, основно имат лексикално значение, каквито са представките (чрез които най-често се образуват глаголите от СВ). Имперфективизиращите суфикси *-а/-я/-ва*, както и перфективизиращият суфикс *-н* съчетават както лексикален, така и аспектиален смисъл. Фактът за тясната връзка

ност на аориста с признака *предходност* или за немаркираност на аориста, това няма да промени горните разсъждения, т. е. те не са породени от нашата по-„екзотична“ идея и не са зависими от нея; не биха били по-различни, ако приемаме традиционната интерпретация на аориста като темпорална форма за *предходност*.

²² Ако приемем, че от съвременна гледна точка е по-целесъобразно да разграничим и имперфектна, и сегашна основа и съответната имперфектна и презенсна тематична гласна, тогава *континуативност* изразява имперфектната тематична гласна, а сегашната имплицира *континуативност* на базата на опозитивните си отношения в рамките на времето.

²³ В естествените езици често се образуват форми по аналогия с подобни на тях (вж. напр. за лице: *Житото вретени; Лисицата се окучи; Овцата се обагни* и съотв. по аналогия *вретеня, вретениши, вретеним; да се окуча, окучиши, окучите; да се обагна, да се обагниши* и т. н.; подобни са също страдателните причастия от непреходни глаголи, образувани по аналогия с преходните, които изразяват безличност: *минавано, ходено, влизано е* и др., които не могат да се квалифицират като страдателни причастия, тъй като имат друга семантика. Въпросните, образувани по аналогия, форми са или безсмислени, или с друга семантика, и според нас с несигурни или поне различни функции. Затова не може да се твърди, че глаголите от СВ имат форми за сегашно и имперфект – образувани по аналогия форми (от типа *ако седна, ако седнеш, ако дойда, ако дойдеш* и т. н.) имат ограничена функционалност.

между лексикалното значение (респ. начина на действие) и видовия признак се проявява, от една страна, в контактната позиция между лексикалната и видовата основа в рамките на глаголната форма. От друга страна, проявява се и в запазването на автономността на парадигмите на глаголите от 1НСВ, от СВ и от 2НСВ, които никога не се сливат във формообразователно отношение. Поради тази причина повечето граматични не оспорват самостоятелния характер на словообразователните тройки, но традиционно диференцират само 2 отделни основи – за СВ и за НСВ:

СВ	НСВ
презенсна/имперфектна	презенсна/имперфектна
аористна	аористна

Ние бихме представили основите за 1НСВ и за 2НСВ поотделно:

1НСВ	СВ	2НСВ
презенсна/имперфектна <i>пише</i>	презенсна/имперфектна <i>напише</i>	презенсна/имперфектна <i>написва/написваше</i>
Аористна <i>писа</i>	Аористна <i>написа</i>	Аористна <i>написа</i>

Към аспектуалните глаголни основи се прибавят темпоралните суфикси или тематичните гласни:

– **аористната тематична гласна** – експлицираща *завършеност* (или неопределеност, която в темпоралната система се осмисля като *предходност*, защото е в опозиция с признаците *следходност* и *едновременност*, т. е. тя трябва да е *неследходна* и *неедновременна* на ориентационния момент, т. е. може да бъде само *предходна*);

– **презенсната тематична гласна** – осмисляща се като изразяваща „незавършеност“, противно на аористната *завършеност*, и респ. *едновременност* (в см. „непредходност“, или „неследходност“, в зависимост дали е в опозиция с аористната *завършеност/предходност*, или пък с бъдеще време, което притежава маркера *ще* за *следходност*);

– **имперфектната тематична гласна** – експлицираща *континуативност*, е едновременно аспектуална и таксисна, но таксисна функция тя започва да изпълнява само когато към нея се прибави или морфема за *свидетелственост* (-а/-я/-ва + *х/ш* – *настояВАШЕ*), или морфема за *дистантност* (дистанциране на говорещия от реферирания ситуация) (-а/-я/-ва + ...*л е* – *настояВАЛ Е*) (по въпроса вж. Маровска 2000; 2005: 161 – 181; 2013: 246 – 252).

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1944:** Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. [L. Andreychin. *Osnovna balgarska gramatika*.] София: Хемус АД, 1944.
- Андрейчин 1976а:** Андрейчин, Л. Към характеристиката на перфекта (минало неопределено време) в българския език. [L. Andreychin. *Kam karakteristikata na perfekta (minalo neopredeleno vreme) v balgarskiya ezik*.] // П. Пашов, Р. Ницолова. *Помагало по българска морфология. Глагол*. [P. Pashov, R. Nitslova. *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol*.] София: Наука и изкуство, 1976 [1957], 227 – 286.
- Андрейчин 1976б:** Андрейчин, Л. Към морфологичната характеристика на видовата система в съвременния български език. [L. Andreychin. *Kam morfologichnata harakteristika na vidovata sistema v savremenniya balgarski ezik*.] // П. Пашов, Р. Ницолова. *Помагало по българска морфология. Глагол*. [P. Pashov, R. Nitsolova. *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol*.] София: Наука и изкуство, 1976 [1958], 129 – 133.
- Бондарко 1971:** Бондарко, А. В. *Грамматическая категория и контекст*. [A. V. Bondarko. *Grammaticheskaya kategoriya i kontekst*.] Ленинград: Наука, 1971.
- Бондарко 1997:** Бондарко, А. В. Семантика вида и тенденциивная/нетенденциивная предельность глаголов (на материале русского языка). [A. V. Bondarko. *Semantika vida i tendentivnaja/intendentivnaja predel'nost' glagolov*.] // Кароляк, Ст. *Семантика и структура славянского вида*. [Karolyak, St. *Semantika i struktura slavyanskogo vida*.] Т. 2. Ред. Ст. Кароляк. Kraków: Wydawnictwo naukowe WSP, 1997, 31 – 48.
- Бородич 1953:** Бородич, В. В. К вопросу о формировании совершенного и несовершенного вида в славянских языках. [V. V. Borodich. *K voprosu o formirovanii sovershennogo i nesovershennogo vida v slavyanskih yazykah*.] // *Вопросы языкознания [Voprosy jazykoznanija]*, 1953, № 6, 68 – 86.
- Геберт 1997:** Геберт, Л. Взаимозависимость между значением глагола и видом: сопоставление двух теорий вида. [L. Gebert. *Vzaimozavisimost' mezhdru znacheniem glagola i vidom: sapostavlenie dvuh teoriy vida*.] // Кароляк, Ст. *Семантика и структура славянского вида*. [Karoljak, St. *Semantika i struktura slavyanskogo vida*.] Т. 2. Ред. Ст. Кароляк. Kraków: Wydawnictwo naukowe WSP, 1997, 73 – 86.
- Георгиева 1968:** Георгиева, Ел. За някои граматико-семантични промени на миналите страдателни причастия в съвременния български език. [El. Georgieva. *Za nyakoi gramatiko-semantichni promeni na*

- minalite stradatelni prichastiya v savremenniya bulgarski ezik.] // П. Пашов, Р. Ницолова. *Помагало по българска морфология. Глагол.* [P. Pashov, R. Nitsolova. Pomagalo po bulgarska morfologiya. Glagol.] София: Наука и изкуство, 1976, 415 – 426.
- Золотова 1997:** Золотова, Г. А. Лексические значения и видо-временные функции глагола. [G. A. Zolotova. Leksicheskie znachenija i vido-vremennye funktsii glagola.] // Кароляк, Ст. *Семантика и структура славянского вида.* [Karoljak, St. Semantika i struktura slavyanskogo vida.] Т. 2. Ред. Ст. Кароляк. Kraków: Wydawnictwo naukowe WSP, 1997, 87 – 96.
- Иванчев 1971:** Иванчев, Св. *Проблеми на аспектиалността в славянските езици.* [Sv. Ivanchev. Problemi na aspektualnostta v slavyanskite ezitsi.] София: БАН, 1971.
- Иванчев 1976:** Иванчев, Св. Морфо-семантико-функционалната теория на глаголният вид в славянските езици и спецификата на българския език. [Sv. Ivanchev. Morfo-semantiko-funktsionalnata teoriya na glagolniya vid v slavyanskite ezitsi I spetsifikata na bulgarskiya ezik.] // П. Пашов, Р. Ницолова. *Помагало по българска морфология. Глагол.* [P. Pashov, R. Nitsolova. Pomagalo po bulgarska morfologiya. Glagol.] София: Наука и изкуство, 1976, 134 – 166.
- Иванчев 1988:** Иванчев, Св. *Българският език – класически и екзотичен.* [Sv. Ivanchev. Bulgarskiyat ezik – klasicheski i ekzotichen.] София: Народна просвета, 1988.
- Кароляк, ред. 1995:** *Семантика и структура славянского вида.* [Karolyak, St. Semantika i struktura slavyanskogo vida.] Т. 1. Ред. Ст. Кароляк. Kraków: Wydawnictwo naukowe WSP, 1995.
- Кароляк, ред. 1997:** *Семантика и структура славянского вида.* [Karolyak, St. Semantika i struktura slavyanskogo vida.] Т. 2. Ред. Ст. Кароляк. Kraków: Wydawnictwo naukowe WSP, 1997.
- Климонов 1997:** Климонов, В. Д. Аспектиалные классы и их грамматическая семантика. [V. D. Klimonov. Aspektual'nye klassy i ih grammaticheskaya semantika.] – Кароляк, Ст. *Семантика и структура славянского вида.* [Karolyak, St. Semantika i struktura slavyanskogo vida.] Т. 2. Ред. Ст. Кароляк. Kraków: Wydawnictwo naukowe WSP, 1997, 111 – 126.
- Копечни 1962:** Копечни, Fr. *Slovesný vid v češtině.* Praha; 1962.
- Костов 1939:** Костов, Н. *Българска граматика.* [N. Kostov. Bulgarska gramatika.] София: Хемус, 1939.
- Куцаров 1989:** Куцаров, Ив. Още едно мнение за характера на противопоставянето *аорист* : *имперфект.* [Iv. Kutsarov. Oshte едно

- mnenie za haraktera na protivopostavyaneto aorist : imperfekt.] // *Съпоставително езиковедие*, 1989, № 4, 45 – 49.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. [Iv. Kutsarov. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Леков 1958:** Леков, Ив. *Общност и многообразие в граматическия строй на славянските езици*. [Iv. Lekov. Obshtnost i mnogoobrazie v gramaticheskiya stroy na slavyanskite ezitsi.] София: БАН, 1958.
- Маровска 1991:** Маровска, В. Пореден опит за интерпретация на глаголната опозиция аорист : имперфект. [V. Marovska. Poreden opit za interpretatsiya na glagolnata opozitsiya imperfekt : aorist.] // *Съпоставително езиковедие*. [Sapostavitelno ezikoznanie.] 1991, № 6, 56 – 66.
- Маровска 1998:** Маровска, В. *Стилистика на съвременния български език*. [V. Marovska. Stilistika na savremenniya balgarski ezik.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1998.
- Маровска 2000:** Маровска, В. За категорията таксис в съвременния български език. [V. Marovska. Za kategoriyata taksis v savremenniya balgarski ezik.] // *Едно поколение български езиковеди*. [Edno pokolenie balgarski ezikovedi.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2000: 108 – 115.
- Маровска 2005:** Маровска, В. *Новобългарският перфект*. [V. Marovska. Novobalgarskiyat perfekt.] София: Ромина, 2005.
- Маровска 2013:** Маровска, В. *Референтия и реферирание в света на езика*. [V. Marovska. Referentsiya i referirane v sveta na ezika.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.
- Маслов 1955:** Маслов, Ю. С. О своеобразии морфологической системы глагольного вида в современном болгарском языке. [Yu. S. Maslov. O svoeobrazii morfologicheskoy sistemy glagol'nogo vida v sovremennom bolgarskom jazyke.] // *Краткие сообщения Института славяноведения*. [Kratkie soobshteniya Instituta slavjanovedeniya.] Москва; 1955, № 15, 27 – 47.
- Маслов 1959:** Маслов, Ю. С. Глагольный вид в современном болгарском литературном языке. [Yu. S. Maslov. Glagol'nyj vid v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke.] // *Вопросы грамматики болгарского литературного языка*. [Voprosy grammatiki bolgarskogo literaturnogo jazyka.] Москва: АН СССР, 1959, 157 – 312.
- Маслов 1963:** Маслов, Ю. С. *Морфология глагольного вида в современном болгарском литературном языке*. [Yu. S. Maslov. Morfologiya glagol'nogo vida v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke.] Ленинград: Наука, 1963.

- Миркович 1860:** Миркович, Г. *Кратка и методическа българска граматика*. [G. Mirkovich. *Kratka i metodicheska balgarska gramatika.*] Цариград; 1860.
- Михалик 1984:** Михалик, Р. *Кратка полска граматика*. [R. Michalik. *Kratka polska gramatika.*] София: Наука и изкуство, 1984.
- Момчилов 1988:** Момчилов, Ив. *Грамматика на новобългарския език*. [Iv. Momchilov. *Gramatika na novobalgarskiya ezik.*] Фотот. изд. София; 1988 [1868].
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. [R. Nitsolova. *Balgarska gramatika. Morfologiya.*] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Пашов 1976:** Пашов, П. За основите на глаголното формообразуване в съвременния български книжовен език. [P. Pashov. *Za osnovite na glagolното formoobrazuvane v savremenniya balgarski knizhoven ezik.*] // П. Пашов, Р. Ницолова. *Помагало по българска морфология. Глагол*. [P. Pashov, R. Nitsolova. *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol.*] София: Наука и изкуство, 1976: 48 – 58.
- Пашов 1999:** Пашов, П. *Българска граматика*. [P. Pashov. *Balgarska gramatika.*] Пловдив: Хермес, 1999.
- Пенчев 1976:** Пенчев, Й. Към въпроса за времената в съвременния български език. [Y. Penchev. *Kam voprosa za vremenata v savremenniya balgarski ezik.*] // Пашов, П., Р. Ницолова (съст.). *Помагало по българска морфология. Глагол*. [Pashov, P., R. Nitsolova (sast.). *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol.*] София: Наука и изкуство, 1976 [1967], 210 – 223.
- Пенчев 1984:** Пенчев, Й. *Строеж на българското изречение*. [Y. Penchev. *Stroezh na balgarskoto izrechenie.*] София: Наука и изкуство, 1984.
- Пенчев 1987:** Пенчев, Й. За функционирането на времената в текста. [Y. Penchev. *Za funktsioniraneto na vremenata v teksta.*] // *Съпоставително езикознание*, 1990, кн. 4 – 5, 253 – 256.
- СБЕ 1998 – 1999:** Бояджиев, Т., Куцаров, Ив., Пенчев, Й. *Съвременен български език*. [T. Boyadzhiev, Iv. Kutsarov, J. Penchev. *Savremenen balgarski ezik.*] София: ИК „Петър Берон“, 1998; 2-ро изд. 1999.
- Спасов 1997:** Спасов, Л. Проект описания глагольного вида в македонском языке с особым учетом результативной видовой конфигурации. [L. Spasov. *Proekt opisaniya glagol'nogo vida v makedonskom jazyke s osobym uchetom rezultativnoy vidovoy konfiguracii.*] // Кароляк, Ст. *Семантика и структура славянского вида*. [Karoljak, St. *Semantika i struktura slavyanskogo vida.*] Т. 2. Ред. Ст. Кароляк. Kraków: Wydawnictwo naukowe WSP, 1997, 221 – 226.

- Станков 1966:** Станков, В. *Имперфектът в съвременния български книжовен език.* [V. Stankov. Imperfektat v savremenniya balgarski knizhoven ezik.] София: БАН, 1966.
- Станков 1968:** Станков, В. За темпоралната дефективност на някои вторични несвършени глаголи. [V. Stankov. Za temporalnata defektivnost na nyakoi vtorichni nesvarsheni glagoli.] // *Славистичен сборник.* [Slavistichen sbornik.] София: БАН, 1968, 165 – 172.
- Станков 1969:** Станков, В. *Българските глаголни времена.* [V. Stankov. Balgarskite glagolni vremena.] София: Наука и изкуство, 1969.
- Станков 1976:** Станков, В. *Конкуренция на глаголните видове в съвременния български книжовен език.* [V. Stankov. Konkurentsia na glagolnite vidove v savremenniya balgarski knizhoven ezik.] София: БАН, 1976.
- Станков 1978:** Станков, В. За допълнителната информация, изразявана от славянския глаголен вид. [V. Stankov. Za dopalnitelnata informatsiya, izrazyavana ot slavyanskiya glagolen vid.] // *Славянска филология.* [Slavyanska filologiya.] Т. 15. София: БАН, 1978, 155 – 164.
- Станков 1980:** Станков, В. *Глаголният вид в българския книжовен език.* [V. Stankov. Glagolniyat vid v balgarskiya knizhoven ezik.] София: Наука и изкуство, 1980.
- Станков 1981:** Станков, В. *Стилистични особености на българския глагол.* [V. Stankov. Stilistichni osobenosti na balgarskiya glagol.] София: Народна просвета, 1981.
- Стоянов 1964:** Стоянов, Ст. *Граматика на българския книжовен език.* [St. Stoyanov. Gramatika na balgarskiya knizhoven ezik.] София: Наука и изкуство, 1964.
- Хавранек, Йедличка 1963:** Havránek, V., Jedlička, A. *Česká mluvnice.* Praha: SPN, 1963.
- ЧАГ 1986:** *Mluvnice češtiny.* Т. 2. Praha: Akademia, 1986.
- Чакърова 2003:** Чакърова, Кр. *Аспектуалност и количество.* [Kr. Chakarova. Aspektualnost i kolichestvo.] Велико Търново: Фабер, 2003.
- Янакиев 1976:** Янакиев, М. За грамемите, наричани в българската граматика „сегашно време“ и „бъдеще време“. [M. Yanakiev. Za gramemite, narichani v balgarskata gramatika „segashno vreme“ i „badeshte vreme“.] // П. Пашов, Р. Ницолова. *Помагало по българска морфология. Глагол.* [P. Pashov, R. Nitsolova. Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol.] София: Наука и изкуство, 1976 [1962], 230 – 251.